

Балабан Валентина Семенівна,
аспірант кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

**ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ
ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У сучасних умовах повномасштабної війни, пов'язаною зі збройною агресією російської федерації на території України, питання ефективного та законного використання електронних доказів набуває особливої актуальності. Водночас збирання цифрової інформації не може відбуватись поза межами дотримання прав людини, які залишаються нагальними навіть за надзвичайних обставин.

Цифровізація сучасного суспільства зумовила кардинальні зміни у кримінальному процесі, зокрема в частині формування доказової бази. Сьогодні електронні докази є не лише допоміжним елементом, а часто й основним джерелом інформації про вчинене кримінальне правопорушення. У період воєнного часу, коли на перший план виходить потреба у швидкому реагуванні на загрози, доступ до електронної інформації стає інструментом стратегічного значення для органів досудового розслідування.

Водночас ефективність кримінального переслідування не може бути підставою для ігнорування основоположних прав людини. Захист приватного життя, непорушність особистого простору, конфіденційність комунікацій – це не абстрактні категорії, а конкретні гарантії, які мають зберігатися навіть у надзвичайних умовах. Виклики війни не скасовують необхідності дотримання принципів справедливого судочинства, а навпаки – вимагають ще більшої прозорості, відповідальності та правової чіткості в роботі органів досудового розслідування.

Докази, у контексті ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) – це фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий,

прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Електронні ж докази охоплюють інформацію, що зберігається або передається в електронній формі. Йдеться, зокрема, про дані з мобільних пристроїв, комп'ютерів, соціальних мереж, електронної пошти, хмарних сервісів тощо. Під час воєнного стану органи досудового розслідування часто посилаються на потребу негайного реагування та ризику втрати інформації, що призводить до спрощення процесу збирання таких доказів.

Такі дії повинні відповідати як нормам КПК України, так і міжнародним зобов'язанням держави щодо забезпечення прав людини, зокрема, права на повагу до приватного життя, закріпленого в статті 8 Європейської конвенції з прав людини [2].

Однак норми про права людини не можуть втрачати чинності навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану. Зокрема, це стосується права на приватне життя, гарантованого статтею 32 Конституції України та статтею 8 Європейської конвенції з прав людини. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [2]. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [3]. Відповідно до рішень Європейського суду з прав людини, будь-яке втручання у це право має бути: законним, необхідним у демократичному суспільстві, пропорційним меті.

На даний час, особливу увагу слід приділяти процесу отримання цифрової інформації. Адже кожне втручання в особистий електронний простір особи – це потенційний ризик порушення її прав. В умовах обмеженого доступу до судового контролю та прискорених процедур фіксації доказів виникає небезпека легалізації інформації, отриманої із порушенням процесуальних норм. У майбутньому це може поставити під сумнів законність вироків і підірвати довіру до правової системи.

Крім того, в умовах воєнного стану вразливими стають громадяни, які перебувають у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Вони часто не мають можливості скористатися правовою допомогою, оскаржити дії органів досудового розслідування.

Після завершення активної фази воєнного конфлікту питання відновлення гарантій прав людини в системі кримінального судочинства набуде особливого значення. Держава має усвідомити, що правосуддя, яке спирається на електронні докази, повинно не лише фіксувати вину, але й демонструвати безумовну повагу до гідності кожної особи, навіть обвинуваченої у найтяжчих злочинах.

Для суспільства надзвичайно важливо бачити, що захист прав людини не відходить на другий план навіть у надзвичайних обставинах. Тому реформування процедур обробки електронних доказів повинно відбуватись у зв'язку з гуманістичними засадами правосуддя. Цифрові технології не повинні перетворювати людину на об'єкт автоматичного аналізу – її право на гідність, конфіденційність і справедливий процес має залишатися недоторканим.

У сучасних умовах важливо уникати ототожнення ефективності розслідування із безконтрольним втручанням у цифровий простір особи. Як справедливо зазначає Шишкін В.І., саме процесуальна чіткість при роботі з електронними доказами є гарантією правової стабільності й підґрунтям для збереження прав людини навіть у кризових ситуаціях. Доказ, здобутий із порушенням прав особи, не повинен визнаватися допустимим у правовій державі [4].

З аналогічною позицією виступає Гринюк А.В., який акцентує увагу на необхідності розробки єдиної національної політики обігу електронних доказів. Особливої уваги потребує нормативне регулювання доступу до конфіденційної цифрової інформації – саме цей аспект найчастіше стає джерелом порушень прав людини у воєнний час [5].

У справі Барбулеску проти Румунії (*Bărbulescu v. Romania*, 2017) Європейський суд з прав людини розглядав питання допустимості доступу роботодавця до особистого електронного листування працівника без попереднього повідомлення. Хоча справа виникла у сфері трудових правовідносин, її висновки мають універсальне значення для аналізу втручання у цифровий простір особи. «Збір і використання особистої електронної інформації без достатнього попереднього повідомлення є втручанням у приватне життя, що суперечить статті 8 Конвенції» [6].

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні підкреслив, що втручання у приватне життя має бути не лише передбачене законом, а й необхідне та пропорційне, із урахуванням балансу між інтересами держави та правами особи. У справі проти Румунії Європейський суд з прав людини встановив, що румунські суди не надали належної оцінки тому, чи був працівник завчасно попереджений про можливість контролю за його електронною комунікацією. Аналогічно, у кримінальному процесі недопустимим є вилучення й аналіз особистої цифрової інформації особи без забезпечення її процесуальних прав [6].

Таким чином, формуючи нову парадигму кримінального провадження в умовах цифрової реальності, держава має не лише оновити технічні механізми, а й переосмислити роль прав людини як головної цінності правосуддя – і в мирний час, і після найважчих випробувань.

Отже, захист прав людини – це не перешкода для безпеки держави, а її фундамент. Тільки на основі поваги до людської гідності можливе формування стійкої системи правосуддя, здатної ефективно діяти навіть у найскладніших історичних обставинах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

4. Шишкін В.І. Електронні докази у кримінальному процесі: проблеми правового регулювання // Юридичний вісник. 2020. № 1. С. 112–118. URL: <https://law-visnyk.onu.edu.ua/article/view/217353>

5. Гринюк А.В. Використання електронних доказів у кримінальному провадженні: сучасний стан і перспективи розвитку // Право і безпека. 2022. № 3(87). С. 25–32. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/476>

6. Барбулеску проти Румунії: рішення Європейського суду з прав людини від 5 вересня 2017 р., заява № 61496/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>